

RECENZE

Alberto Manguel: *Knihovna v noci*, Brno: Host 2009, 360 s.

Již více než čtyři a půl tisíce let se lidé snaží nalézt nejlepší způsob uchování svých zkušeností a svého poznání, aby odolaly nejen nespolehlivé paměti, ale také neúprosnému zubu času. Písemné záznamy a následné vytváření archivů a knihoven patří v tomto ohledu mezi neúčinnější a nejrozsířenější obranu proti zapomnění. Přesto ani archivy a knihovny nejsou všemocné. Dokládají sice do určité míry kontinuitu vývoje dané společnosti, anebo v případě osobních knihoven i jednotlivce jako takového, podléhají však stejným historickým zákonitostem a proměňám jako celá společnost a kultura. Archivy a knihovny tak rozhodně nejsou místa, která by ve víru dějinných událostí, například v průběhu válek nebo občanských nepokojů, zůstala ušetřena. Spíše naopak. Duchovní, ale i hmotné poklady, které v nich byly po desetiletí a staletí ukládány, byly ve válečných a revolučních obdobích mnohdy záměrně ničeny. Knihy byly veřejně páleny, knihovní fondy cenzurovány či rozkradeny.

Svou daň si v podobě zničených archivů a knihoven významnou měrou vybírají i přírodní katastrofy (záplavy, zemětřesení, výbuchy sopek), což samozřejmě neplatí jen pro minulost. I když ztráty zejména starověkých knihoven jsou z tohoto hlediska patrně největší a nejbolestivější. Knihovny sice nejsou neměnné a nezničitelné, jako úschovny a pokladnice vědění jsou však zcela nepostradatelné. Je patrné, že knihovny a knihovnictví mají bohaté a slavné dějiny. Podstatně souvisejí s historií vzniku písma, historií knihy, literatury, náboženství, ale i samotného čtení.

Když se původem argentinský spisovatel, překladatel, filmový a výtvarný kritik Alberto Manguel rozhodl, že napíše práci o knihovnách, v žádném případě neměl představu, že by se mělo jednat o obecný a přehledový výklad světových dějin knihoven a knihovnictví. Podobně jako v *Dějínách čtení* (1996), které se staly bestsellerem, se zvoleným tématem v *Knihovně v noci* (2006) zabýval především z důvodu osobního zaujetí. Knihovna pro něj vždycky znamenala místo klidu a paměti. Místo, které je svým způsobem zvláštní – svou tajuplnou atmosférou, koncentrací myšlenek, ideálů, snů a příběhů, jež se skrývají v každém svazku. Stačí jen knihu vzít, prolistovat a začít se...

Manguel má obdivuhodnou schopnost propojovat nespojitelné. Vlastní životní příběh, osobní vzpomínky a postřehy, popis vlastního domu a knihovny kombinuje s množstvím obecných historických údajů a faktů z řady vědních disciplín. Spojování různých úhlů pohledů a dat nicméně nepůsobí rušivě. Hlavním tmelem tohoto subjektivního a intersubjektivního přístupu je u Manguela již zmíněné osobní zaujetí. Promítá se do každé stránky jeho knihy, do každého komentáře, ze kterého je patrné, že je motivován především hledáním určité útěchy. Použitý styl, ale také naléhavost osobní výpovědi dává tušit, že jedinou – přesto však nejpodstatnější – útěchou, kterou našel, je útěcha ze čtení, útěcha z knih a z knihoven.

Knihovnu Manguel chápe jako nekonečnou bytost: „Knihovna je neustále rostoucí bytostí; zdánlivě bez pomoci se násobí, množí se prostřednictvím nákupů, krádeží, výpůjček, darů, zaplňováním mezer, požadavků na doplnění různých edičních řad“ (s. 58). Každá knihovna má určitý řád uspořádání, byť může působit jako bludiště, ve kterém se lze velmi rychle ztratit. Každá knihovna má svoji zvláštní logiku, svůj vnější a vnitřní život, svůj vymezený prostor. O své vlastní knihovně v této souvislosti píše: [...] „žiji mezi neustále se rozrůstajícími regály knih, jejichž hranice se začínají krýt či splývat s domem samotným“ (s. 15).

Podoby knihoven a jejich celkové uspořádání jsou v zásadě nekonečné. Můžeme si vymyslet libovolný tvar, délku a výšku knihovny. To je ovšem také to jediné, co je pak neměnné. Vše ostatní, zvláště organizace polic a uspořádání knih, jsou volně zaměnitelné. Knihy, které jsou v knihovně umístěny do druhých řad anebo mimo její střední výšku (postavíme-li se ke knihovně, pak se jedná o prostor mezi pasem a špičky prstů natažené ruky), jsou odsouzeny k „nebytí“. Jsou sice jen špatně dostupné (buď příliš nízko, anebo příliš vysoko), protože na ně však velmi často zapomínáme, jako by nebyly. Zaplňují prostor knihovny, jsou její součástí, jsou to ale poklady, jejichž čas teprve přijde. Při každé další prohlídce knihovny je pak stále znovu a znovu s údivem objevujeme. Pokud v knihovně dojde k větším přesunům knih, je to namnoze právě proto, abychom ty opomíjené posunuli nějak jinam, do přijatelných středních výšek, do centrálního pole knihovny.

Název knihy – *Knihovna v noci* – odkazuje k jedné z úvodních pasáží, ve které Manguel připomíná, že atmosféra knihovny ve dne a v noci je zcela jiná. V jeho pohledu se nepochybně jedná o dvě rozdílné skutečnosti. „Jestliže knihovna dopoledne připomíná přísný a uvážlivě prosazovaný řád světa,“ píše Manguel, „pak knihovna v noci se zjevně těší z radostného zmatku, jaký ve světě v základě panuje“ (s. 24). Knihovna v noci, knihovna, v níž svítí lampa, je svým způsobem naprosto novým (magickým) prostorem. Mimo světlo, které vymezuje kruh bezpečí, jako by nic jiného neexistovalo. Jen zmíněný ostrůvek světla a knihy v něm. Pokud osvětlíme celou knihovnu, okolní svět zmizí úplně: „Ve tmě, s osvětlenými okny a ozářenými řadami knih, je knihovna uzavřeným prostorem, vesmírem s vlastními pravidly, která předstírají, že dokážou nahradit nebo proměnit pravidla onoho beztvarého vesmíru venku za zdi. Během dne je knihovna říší řádu. [...] Ale v noci se atmosféra změní. Zvuky se ztiší, myšlenky znějí hlasitěji. ‚Sova Minervina létá až v noci‘ poznamenal Walter Benjamin, když citoval Hegela. Čas se zdá být blíž tomu okamžiku na půl cesty mezi bděním a spánkem, kdy je možné znovu snadno stvořit svět“ (s. 22).

Manguelovo vyznání obdivu a lásky ke knihám a knihovnám se promítá i do celkové kompozice pojednání, které má patnáct kapitol. Z názvů jednotlivých kapitol (např. Knihovna jako mýtus, Knihovna jako řád, Knihovna jako prostor, Knihovna jako moc atd.) je zřejmé, že najít jednu univerzální definici toho, co je knihovna?, je v jeho pojetí velmi obtížné. Žádnou přesnou definici knihovny u něj nenalezneme. Po pravdě řečeno, Manguel o to ani neusiloval. Jeho záměrem nebylo popsat CO je knihovna, jako spíše nastínit to, JAK je knihovna. Jaké může mít podoby a funkce, jak se může proměňovat, jak pevně je spojena se svými majiteli, jak přesně její knihovní fond odráží jejich identitu a světónázor.

Knihovna nejen jako pojem, ale de facto každá ve své aktuální skutečnosti jako taková je tedy podle Manguela určitým znakem (*signum*), na základě kterého lze mnohé „vyčíst“. Z uspořádání knih například majitelovy konkrétní zájmy a preference, z jejich stáří a zachovalosti způsob jejich nabytí, z jejich množství majitelovu zámožnost či vášnivost atd. Toto sémiotické „čtení“ knihoven ovšem není nijak zvláštní, ani původní. Manguelovi o něj v této „hrubé“ podobě také nejde. Mnohem více jej zaměstnávají úvahy o obecných znakových podobách knihoven jakožto celku a o jejich hlavních typech. Základní typové roztrídění se objevuje již v názvech jednotlivých kapitol; zde můžeme nalézt například pojetí knihoven jako stínu, tvaru, šance, dílny, myslí, ostrova, přežití atd.

Manguelův spis *Knihovna v noci* bychom mohli z tohoto hlediska vnímat jako pokus o typologii knihoven na základě jejich sémiotické (znakové, symbolické) povahy. Jak přesně Manguel individuální typy určuje a vymezuje, se bohužel v celé práci nikde nedozvíme. Autor je představuje jako určité možnosti, jako jisté charakteristiky a formy, které můžeme, ale také nemusíme přijmout. Záleží jen na nás, na čtenářích. Síla Manguelovy přesvědčivosti je nicméně velká. Nastínění osobního pohledu, osobní zkušenosti, kterou pak dokládá množstvím výpisků a příkladů z různých oborů lidské činnosti, nám dává najevo, že tyto typy nemají povahu univerzálních, ideálních, obecně platných vzorů. Manguel s uvedenými typy knihoven sice pracuje, strukturuje podle nich celou svou knihu, interpretačně je však nevyužívá. K tomu, co chce svou knihou říci, je v podstatě nepotřebuje; nejsou pro něj zas tak důležité. Zabývá se jimi zejména proto, že zajímavým způsobem popisují fenomén knihovny. Popisují rozmanitost funkcí, rolí a podob toho, co nazýváme knihovnou a co vše knihovna může v jeho pohledu znamenat/symbolizovat. Podle Manguela zmíněné typy jistě nejsou tak důležité jako samotné knihovny a knihy v nich umístěné.

Teprve jejich čtením, ať už tichým nebo hlasitým, získáváme to pravé potěšení (ze slov, z jejich znění a ze zaznamenaných myšlenek).

Knihu Alberto Manguela *Knihovna v noci* můžeme podle mého názoru číst dvěma různými způsoby. Za prvé tak, jako by se jednalo o pokračování jeho starších *Dějin čtení*; jako jejich určitý do-datek, dokončení témat, které otevřel již ve své předchozí knize. Dodatek sice zajímavý a poučný, přesto však pouze rozvíjející už známé téma. Tomu by odpovídalo i občasné opakování příkladů, odkazů, ale i některých citovaných pasáží.

Druhý způsob čtení by mohl být takový, že bychom k textu přistupovali jako k románu. Jako k příběhu o Mangelově vlastní knihovně a o dalších více či méně slavných knihovnách (například Aššurbanipalově, Alexandrijské, Carnegieho, Warburgově, knihovně při kostele San Lorenzo, knihovnách v koncentračních táborech atd.), které se staly nejen „chrámy vědění“, ale skutečnými kulturními centry. Toto druhé čtení odhlíží od Mangelových předchozích děl, s *Knihovnou v noci* pracuje jako s uzavřeným vyprávěním o tom, co je a čím všim se může stát knihovna.

Ať už Mangelovu *Knihovnu v noci* vnímáme jako samostatnou práci, nebo jako pokračování jeho *Dějin čtení*, jde zcela nepochybně o spisy, které by se měly objevit na seznamu přečtených knih každého zájemce o studium jazyka, literatury a knihovnictví. Jejich význam nicméně jistě ocení i badatelé z dalších oborů a široká veřejnost. Kromě ohromné faktografické výbavy obou pojednání je velmi důležitá i jejich role iniciační, zasvětitelská. Mangel každého čtenáře doslova krok za krokem uvádí do tajemství knih, knihoven a čtení. Účinky této iniciace si může potvrdit každý čtenář sám na sobě. Po přečtení Mangelových prací pro nás knihovny již nikdy nebudou tím, čím pro nás byly předtím: „obyčejnými“, neživými soubory mnoha uspořádaných svazků. V novém pohledu se změnily ve skutečné, živé bytosti. Bytosti, o nichž víme, že mají svůj tajný život (zejména v noci) a že vypovídají především o nás samotných.

Ondřej Sládek

Róbert Kiss Szemán: *Szláv pokol Pesten.* (Slovanské peklo v Pešti.) Budapešť, Nakl. Balassi, 2010, ed. Opera Slavica Budapestinensia. Litterae Slavicae, 227 s.

Róbert Kiss Szemán, habilitovaný docent v oboru slovakistiky Slovanské katedry Univerzity Loránda Eötvöse v Budapešti, se už více než desetiletí věnuje dílu Jana Kollára. Tato volba je oprávněná z více důvodů. Kollár strávil větší část svého života jako evangelický pastor v uherském multikulturním centru, v Pešti, takže velká část jeho tvorby vyšla tam. Dále jeho dílo vzniklo v době obrození středoevropských národů, kdy národní sebeurčení zahrnovalo také uvážení vztahu k ostatním národům žijícím na stejném území, a to hlavně z hlediska národní prospěšnosti nebo naopak újmy. Maďaři, u nichž proces národní obrody probíhá ve stejné době, si jako „státotvorný“ národ s politicky silnou šlechtou všimají málo, nebo dokonce s mírným pohrdáním podobných snažení národních menšin v Uhrách, dokonce nevidí žádný skutečný problém v pomadřštění těchto menšin. Představitelé těchto národů, kromě Rumunů slovanských, cítí však tento postoj jako čím dál tím urážlivější, ba vyvolává u nich stále silnější nechuť a protest kulturní, později i politický. Proces vzdalování se mezi národy s mocenskou pozicí silnou (Němci) i poměrně silnou (Maďaři) a národy ostatními poznamenává kulturní a politické dění celého dlouhého 19. století a skončí po první světové válce rozpadem rakousko-uherské monarchie. Jan Kollár stojí na začátku tohoto procesu, je jeho čelnou osobností i koncipovatelem mnoha základních idejí rozvíjejícího se národního hnutí slovanských národů.

Novost monografie Kisse Szemána spočívá hlavně ve dvou momentech. Rozšiřuje rozbor Kollárových děl o dosud zanedbávané žánry, jako jsou jeho náboženská a vědecká díla, dále mapuje souvislosti Kollárovy tvorby nejen v kontextu slovanském, ale i uherském. Velkou pozornost věnuje autor Kollárově náboženské tvorbě, hlavně jeho kázáním, ve kterých lze najít i předobraz některých jeho národně obrozeneckých myšlenek. Podrobně analyzuje např. Kollárovo kázání Dobré vlastnosti národu slovanského z roku 1822 a ukazuje na jeho paralely se studií vesprémského kanovníka Jánose Horvátha A' régi magyaroknak vallásbéli 's erkölcsi állapottyokról (O nábožen-